

Η διεργασία συμβολαίου για τις σχέσεις στη σχολική τάξη

Σακκάς Διονύσης και Μπαρδάνης Γεώργιος⁵

Η διεργασία συμβολαίου για τις σχέσεις στη σχολική τάξη είναι μια συμφωνία αφενός μεταξύ του δασκάλου και μαθητών, και αφετέρου των μαθητών μεταξύ τους. Απαιτεί πλαίσιο που ευνοεί τη δημιουργία ενός συγκινησιακού κλίματος ασφάλειας και εμπιστοσύνης ανάμεσα στο δάσκαλο και τους μαθητές.

Η λέξη «συμβόλαιο» προκαλεί συνήθως αρνητικά συναισθήματα στους εκπαιδευόμενους, γιατί παραπέμπει σε «γραπτή συμφωνία που συντάσσει ο συμβολαιογράφος» (1). Πρόκειται δηλαδή για ένα κλειστό σύστημα που αφορά συνήθως ακίνητη περιουσία, και όχι για μια συμφωνία που αφορά ζωντανούς ανθρώπους και τις σχέσεις τους. Παραπέμπει στη μεγάλη σημασία που έχει ένα «συμφωνητικό, μια σύμβαση ή συμφωνία ανθρώπων που συμβάλλουν με τις καθημερινές υποχρεώσεις αλλά και τα κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα»(2).

Ευελπιστούμε ότι, με ευθύνη κύρια του δασκάλου, θα θέσει τα θεμέλια για τη δημιουργία ενός συλλογικού οράματος, κι αυτό σε μια στενή σχέση με ένα κοινά αποδεκτό πλαίσιο αξιών, απαραίτητο για να προληφθούν οι εντροπικές διεργασίες και για να προχωρήσει η σχολική τάξη στο έργο της, ενώ αναπτύσσει ταυτόχρονα τις σχέσεις σε ένα γόνιμο έδαφος.

Πρόκειται για μια διεργασία που μπορεί να οδηγήσει σε μεγαλύτερη ικανοποίηση των συμμετεχόντων με μικρότερη εκδαπάνηση, αφού θα δημιουργήσει ένα κοινά συμφωνημένο πλαίσιο συνεργασίας. Ο όρος «διεργασία» διαφοροποιεί από το στατικό και άκαμπτο συμβόλαιο που αφορά περιουσίες, διότι πρόκειται για μια δυναμική διαδικασία που λαμβάνει υπ' όψη τις ιδιαιτερότητες του κάθε φορά υπάρχοντος πλαισίου, αλλά και την προσωπικότητα του κάθε μέλους, το συγκινησιακό κλίμα, και γενικά τα συναισθήματα των συμμετεχόντων. Ταυτόχρονα θέτει όρια και κανόνες, που κάποιες φορές είναι δυνατόν να τίθενται σε συζήτηση στην τάξη-κοινότητα, ενώ άλλοτε να είναι συμφωνημένα απαραβίαστα.

Η πιθανότητα αναθεώρησης επί μέρους υπερβολικά άκαμπτων ή μη εφαρμόσιμων κανόνων επιβεβαιώνουν τη θεωρία του συμβολαίου ως μιας διεργασίας.

ΣΚΟΠΟΣ

Το συμβόλαιο σχέσεων αξιοποιείται για την ανάπτυξη της υπευθυνότητας των μαθητών - μελών της ομάδας και την κατανόηση της αξίας της «δέσμευσης» σε

⁵ Οι Δ. Σακκάς και Γ. Μπαρδάνης είναι ψυχίατροι-ψυχοθεραπευτές, ειδικοί σε θέματα οικογένειας, ομάδας και παραπτωματικών συμπεριφορών, όπως χρήση ουσιών και βίας. Συνεργάστηκαν στο σχεδιασμό και την υλοποίηση επιμόρφωσης εκπαιδευτικών πανελλαδικά, στα πλαίσια των προγραμμάτων Πρόληψης του Ο.Κ.Α.ΝΑ.

συμφωνημένους κανόνες συμπεριφοράς. Εκπαιδεύει στη διαπραγμάτευση, στην επίλυση συγκρούσεων και στη λήψη και υλοποίηση αποφάσεων σε ένα πλαίσιο αποτελεσματικής επικοινωνίας. Βοηθά τους μαθητές να προετοιμάζονται για την εργασιακή και κοινωνική προσαρμογή τους, με το να κατανοούν ότι στις σχέσεις των ανθρώπων υπάρχουν πάντοτε κανόνες που απαιτούν πειθαρχία και αυτοπειθαρχία, αυτονομία, με αλληλεξάρτηση, ώστε να γίνονται υπεύθυνοι πολίτες κι αυτό σε ένα πλαίσιο διαφάνειας, ακεραιότητας και αμοιβαιότητας.

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Το συμβόλαιο μπορεί να αφορά ταυτόχρονα την «ύλη ή το περιεχόμενο» και τις «σχέσεις» ή να γίνονται δύο συμβόλαια σε δύο διαφορετικούς χρόνους. Στην περίπτωση που η πρόθεση είναι η εστίαση στις σχέσεις, το συμβόλαιο σχέσεων ή συναισθηματικό συμβόλαιο γίνεται σε δύο φάσεις.

Στην πρώτη φάση διερευνώνται από όλους οι παράγοντες που ευνοούν τις καλύτερες και τις χειρότερες τάξεις για δάσκαλο και μαθητές και η τάξη κάνει τις επιλογές της.

Στη δεύτερη φάση θεμελιώνονται οι κανόνες στους οποίους οι μαθητές και ο δάσκαλος δεσμεύονται ότι θα εφαρμόσουν, ώστε να μπορέσουν να κάνουν την «καλύτερη τάξη».

Ο κατάλληλος χρόνος για το συμβόλαιο είναι η πρώτη εβδομάδα του σχολικού έτους. Δεν είναι δυνατό να θεωρηθεί ότι έχει ολοκληρωθεί, εάν δεν έχουν συμμετάσχει άπαντες οι μαθητές σε αυτό.

Το Τμήμα Πρόληψης- Εκπαίδευσης του OKANA σε τριετή πιλοτικά προγράμματα στα σχολεία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης πέντε δήμων της Ελλάδας που υλοποίησε τη διαδικασία του συναισθηματικού συμβολαίου σχέσεων, επιβεβαίωσε την αξία του μέσα από ερευνητικό πρόγραμμα αξιολόγησης Τ.Δ OKANA. Πηγή έμπνευσης και καθοδήγησης ήταν το έργο αλλά και η παρουσία του Gerald Edwards που με την πολύχρονη εμπειρία του ως μαθηματικός, γυμναστής και οργανωτής σεμιναρίων πρόληψης σε Η.Π.Α, βοήθησε το Τμήμα Πρόληψης στην πολύ επιτυχή προσαρμογή της μεθόδου στη σχολική και τοπική κοινότητα στην Ελλάδα.

ΒΗΜΑΤΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΥ (ΣΧΕΣΕΩΝ)

Χρήσιμη είναι η ακολουθία των παρακάτω βημάτων.

1. Πριν από την έναρξη του συμβολαίου ο δάσκαλος καταγράφει σε μεγάλο χαρτί τα χαρακτηριστικά της «καλύτερης τάξης» που είχε ποτέ. Επίσης κάνει ένα δεύτερο κατάλογο με τα αρνητικά χαρακτηριστικά της «χειρότερης τάξης». Σε ένα τρίτο πίνακα με τίτλο «ο δάσκαλος δίνει για να πάρει» καταγράφει όσα πιστεύει ότι πρέπει να κάνει ο ίδιος για να έχει την «καλύτερη τάξη».

Ένα δείγμα καταλόγου (ο δάσκαλος δίνει για να πάρει) ακολουθεί:

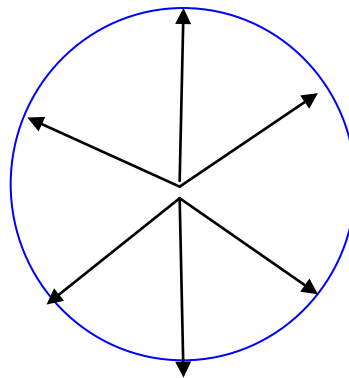
Ενδιαφέρον

Εμπειρία

Συνεργασία	Ειλικρίνεια
Χρόνο	Σχολιασμό
Ενέργεια	Χιούμορ
Γνώσεις	Φροντίδα

2. Ζητά από τους μαθητές να θυμηθούν σκηνές από την «καλύτερη τάξη» που είχαν ποτέ και να σκεφτούν τι από όσα έκανε ο δάσκαλος και οι μαθητές, συνέβαλαν σε αυτό το αποτέλεσμα. Σε μια σελίδα οι μαθητές σχεδιάζουν ένα κύκλο και πάνω σε ακτίνες του καταγράφουν συνοπτικά (επιτρέπονται και οι ανορθογραφίες) τι τους ευχαριστούσε σε αυτήν την τάξη. Αυτό ονομάζεται ο τροχός του τι.

Ο τροχός του Τι

3. Ζητά από τους μαθητές να κάνουν στην πίσω σελίδα άλλον ένα τροχό του τι, περιγράφοντας αυτή τη φορά τη χειρότερη τάξη που είχαν ποτέ ενθυμούμενοι και καταγράφοντας συνοπτικά τους παράγοντες που συνέβαλαν σε αυτό. Σε αυτή τη φάση εκφράζονται οι φόβοι των συμμετεχόντων που κατά την Didier Noye ομαδοποιούνται σε πέντε και είναι:

Ποιος είναι ο εκπαιδευτής;

Ποια είναι τα μέλη της ομάδας;

Γιατί είμαστε εδώ;

Για πόσο χρονικό διάστημα;

Τι πρόκειται να κάνουμε;

4. Ζητά από τους μαθητές να δημιουργήσουν δυάδες με κριτήρια που αφορούν κατά προτίμηση τη διαφορετικότητά τους. Οι μαθητές ανταλλάσσουν και μελετούν τους τροχούς του τι και τους συζητούν για 5-10 λεπτά. Προσφέρεται έτσι η ευκαιρία για γνωριμία, ανταλλαγή και πλησίασμα και ένα πρώτο αίσθημα συμμετοχής αλλά και αυτοεκτίμησης.

5. Ζητά από τους μαθητές να σχηματίσουν ομάδες των 4 ή 6 με την επιλογή άλλων ζευγαριών, πάλι με κριτήριο τη διαφορά. Κάθε μαθητής θα παρουσιάσει τον τροχό

του τι του ζευγαριού του στα υπόλοιπα μέλη της ομάδας. Αφού παρουσιαστούν όλων, γίνεται συζήτηση για 5-10 λεπτά. Δημιουργούνται ευκαιρίες για γνωριμία, φιλίες, μοίρασμα πληροφοριών και συναισθημάτων.

6. Ζητά από τους μαθητές να καταγράψουν σε δύο καταλόγους: στον έναν τις προτιμήσεις τους και στον άλλον ό,τι τους απωθεί. Οι μαθητές έχουν τότε την ευκαιρία να συνδεθούν με τις ομοιότητες τους και να γίνουν ευαίσθητοι στις διαφορές τους. Δημιουργείται το συναίσθημα ότι όλοι συνεισφέρουν στη δραστηριότητα της τάξης ενώ δεν υπάρχει το κριτήριο της απόδοσης και αξιολόγησης.

7. Ζητά από τους μαθητές να διαλέξουν ένα μέλος της ομάδας που θα καθαρογράψει και θα παρουσιάσει στην ολομέλεια της τάξης τους δύο καταλόγους της ομάδας τους, που προστιθέμενους με τους παραγόμενους από τις άλλες ομάδες θα συμβάλλουν σε μια πληρέστερη εικόνα για τις προτιμήσεις της τάξης.

8. Σε αυτήν την πρώτη φάση ανοίγουν οι κύκλοι των μικρών ομάδων και γίνεται ένας κύκλος από όλη την τάξη. Ο δάσκαλος προσθέτει τους δικούς του καταλόγους που ο ίδιος έχει γράψει. Δίνεται η ευκαιρία να γνωριστούν όλοι οι μαθητές και να πλησιάσουν το δάσκαλό τους, να διευκρινίσουν ομοιότητες και διαφορές. Το συναισθηματικό άνοιγμα του δασκάλου μπορεί να είναι καταλυτικό για τη διεργασία του συμβολαίου, εκφράζει την αξία της δημιουργίας μιας τάξης που θα προσπαθεί να επιτύχει τα θετικά της «καλύτερης τάξης».

Ξεκινά η δεύτερη φάση συμβολαίου.

9. Καλεί τις ομάδες να ξανασηματιστούν για να συζητήσουν και να κάνουν προτάσεις για το πώς η τάξη μπορεί να γίνει «καλύτερη τάξη». Τι είναι πρόθυμοι οι μαθητές «να δώσουν για να πάρουν» για να γίνει η «καλύτερη τάξη». Σκοπός είναι να συμμετάσχουν όλοι οι μαθητές στη δημιουργία ενός θετικού περιβάλλοντος μάθησης στην τάξη.

10. Ζητά από όλες τις ομάδες να καταγράψουν σε λίστες τις υποδείξεις τους που αφορούν την ετοιμότητα για δεσμευμένες σχέσεις, αναδιατυπώνοντας και εμπλουτίζοντας τους στόχους.

11. Γίνεται ολομέλεια με σχηματισμό ενός κύκλου, οι μαθητές παρουσιάζουν τους καταλόγους «δίνουμε για να πάρουμε» και γίνεται ένας ενιαίος κατάλογος, παραλείποντας τις επικαλύψεις.

12. Αναρτά το δικό του κατάλογο «δίνω για να πάρω», ό,τι δηλαδή θα προσφέρει ο ίδιος για να συμβάλει ώστε να γίνει η τάξη «καλύτερη».

13. Συντονίζει μια ανοιχτή συζήτηση με όλη την κοινότητα, σχετικά με τις προτάσεις του δασκάλου και των μαθητών και διαμορφώνει ένα συμβόλαιο τάξης, βασισμένο στο πώς θα γίνει η «καλύτερη τάξη». Οι μαθητές έτσι θα αναμειχθούν, συμμετέχοντας στην ανάπτυξη κανόνων της τάξης, που αφορούν το δάσκαλο και τους εαυτούς τους, ώστε να γίνουν πιο υπεύθυνοι στη συμπεριφορά τους.

14. Γράφονται τελικοί κανόνες-συμφωνίες και αναρτώνται σε μέρος που να είναι ορατοί. Σκοπός είναι να έχει τη δυνατότητα ο δάσκαλος και οι μαθητές να βλέπουν τι έχουν συμφωνήσει και να αναφέρονται στις συμφωνίες κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς, όταν αυτό κρίνεται απαραίτητο.

15. Προστίθεται ένας τελευταίος κατάλογος με ΑΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΤΟΥΣ κανόνες, που καλό είναι να μην είναι μακρύς και να αφορά πιο σοβαρά θέματα συμπεριφοράς. Σαν τέτοια μπορεί να είναι η βία, η χρήση ουσιών, η ειρωνεία.

Είναι σημαντικό να επισημάνουμε τα εξής:

1. Ο δάσκαλος, με αυτή τη διαδικασία συμβολαίου, αποφεύγει το συνηθισμένο ρόλο αυτού που επιβάλλει την πειθαρχία και την τάξη, έχοντας ορίσει με άλλο τρόπο από την αρχή τις συνέπειες των παραβιάσεων των κανόνων. Ο μαθητής μαθαίνει να παίρνει αποφάσεις αναλαμβάνοντας ευθύνες για τις συμπεριφορές του. Αυτό προϋποθέτει μια συνάντηση κοινότητας, που συζητά τις συνέπειες, εμπλέκοντας όλους στη διαδικασία λήψης αποφάσεων που τις αφορούν. Η θετική πίεση για ομοτιμία χρησιμεύει στην ανάπτυξη του «καλύτερου» περιβάλλοντος μάθησης στην τάξη.

2. Σε κάθε φάση που η τάξη επιτυγχάνει τους στόχους που έχει θέσει, είναι αναγκαία η δημιουργία ενθάρρυνσης θετικής συμπεριφοράς με υλοποίηση ενός καταλόγου επιθυμιών-δράσεων, μέσα στην τάξη ή έξω από αυτή, που ενισχύει αυτές τις θετικές συμπεριφορές. Το σύστημα κινήτρων καθορίζεται ανάλογα με την ηλικία των μαθητών.

3. Στην περίπτωση που και ο διάλογος παραβεί κάποιο κανόνα της τάξης, θα πρέπει να επιτραπεί στους μαθητές να συζητήσουν το γεγονός, δίνοντας έτσι την ευκαιρία στο δάσκαλο να δώσει ένα καλό παράδειγμα, δεχόμενος με προθυμία τη συζήτηση του συμβολαίου. Για παράδειγμα, αν ο δάσκαλος ειρωνεύθηκε έναν μαθητή, μπορεί να του ζητήσουν να συζητήσει το γεγονός ως ευκαιρία για αλλαγές στις συνθήκες που δημιούργησαν την ένταση και να ζητήσει συγγνώμη.

4. Όταν νέοι μαθητές εισέρχονται στην τάξη, ο δάσκαλος και οι μαθητές τους εξηγούν το συμβόλαιο. Ζητείται από τους νεοεισερχομένους να κάνουν και τις δικές τους υποδείξεις που θα συζητηθούν στην τάξη.

5. Οι δάσκαλοι μπορούν να τροποποιούν τις ερωτήσεις και τα βήματα της διαδικασίας, με τρόπο που να τους εκφράζουν περισσότερο, π.χ. να αλλάζουν τις αρχικές ερωτήσεις με αυτές:

α) τι κάνουν άλλοι μαθητές ή δάσκαλοι που σας ενοχλούν;

β) τι κάνετε εσείς που ενοχλεί άλλους μαθητές ή δασκάλους;

6. Για τα μικρά παιδιά ή για όσα δεν μπορούν να διαβάσουν και να γράψουν, οι δάσκαλοι φυσικά πρέπει να τροποποιήσουν τις διαδικασίες. Ενδεικτικά, αναφέρουμε ένα τρόπο σύναψης συμβολαίου για παιδιά νηπιαγωγείου και πρώτων τάξεων του δημοτικού σχολείου. Ο δάσκαλος ξεκινά συζήτηση με τους μαθητές για την «καλή

και κακή τάξη» με αφορμή είτε μια σχετική ιστορία, ένα παραμύθι, μια εικόνα ή οτιδήποτε θεωρείται κατάλληλο. Ακούγονται οι πρώτες φράσεις και γίνεται προσπάθεια να δημιουργηθεί ένα δημιουργικό κλίμα. Κάθε μαθητής καλείται να ζωγραφίσει μια σκηνή «καλής τάξης». Στη συνέχεια ο δάσκαλος βοηθά τους μαθητές να χωριστούν σε δυάδες με διάφορους παιγνιώδεις τρόπους, όπως το να σχηματίσουν δυάδες ταιριάζοντας τις καρτέλες που έχουν διαλέξει (π.χ. τρίγωνο με τετράγωνο, κόκκινο χρώμα με κίτρινο κ.τ.λ.). Στις δυάδες, κάθε παιδί δείχνει τη ζωγραφιά του στο «ταίρι» του και την περιγράφει. Στη συνέχεια σχηματίζουν τετράδες είτε με κριτήριο με ποια παιδιά δεν έχουν δουλέψει ή παίζει καθόλου ή με ανάλογους με τον παραπάνω παιγνιώδεις τρόπους. Τα παιδιά καλούνται στην τετράδα να μιλήσουν για τις ζωγραφιές τους και να τις τοποθετήσουν με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορούν να τις διηγηθούν ή και να τις δραματοποιήσουν. Ο δάσκαλος βοηθά τις τετράδες ώστε να εκφραστούν όλοι άνετα για τη ζωγραφιά τους και το αποτέλεσμα να ικανοποιεί όλη την ομάδα. Κάθε τετράδα ζωγραφιών παρουσιάζεται και οι μαθητές τις περιγράφουν στην ολομέλεια, ή τις δραματοποιούν. Ο εκπαιδευτικός βοηθά τους μαθητές να εντοπίσουν ποια στοιχεία κάνουν μια τάξη «καλύτερη» και τα καταγράφει σε ένα μεγάλο χαρτί, ή χρησιμοποιεί τον τροχό του «τι». Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να βοηθηθούν οι μαθητές να αναφερθούν σε συγκεκριμένα στοιχεία κι όχι γενικά όπως «να είμαστε καλά παιδιά». Με τον ίδιο τρόπο μπορεί να επεξεργαστούν και τα χαρακτηριστικά της «κακής» τάξης. Στη συνέχεια ο εκπαιδευτικός συζητώντας με τους μαθητές προσθέτει ό,τι θα προσφέρει ο ίδιος ώστε να γίνει η τάξη «καλύτερη». Τέλος, προστίθεται ένας τελευταίος κατάλογος με ΑΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΤΟΥΣ κανόνες, που αφορά πιο σοβαρά θέματα συμπεριφοράς για αυτήν την ηλικία. Η ακολουθία των παραπάνω βημάτων είναι ενδεικτική και κάθε εκπαιδευτικός μπορεί να την τροποποιήσει σύμφωνα με τις ιδιαίτερες συνθήκες της ομάδας του.

7. Ο χρόνος που απαιτείται για τη διαδικασία του συμβολαίου πρέπει να γίνει σεβαστός, να έχει ελαστικότητα και να υπηρετεί στο εδώ και τώρα τις σχέσεις και όχι οι σχέσεις να υποτάσσονται στη δομή μιας άκαμπτης διαδικασίας συμβολαίου, θεωρούμενου απλώς ως μια τεχνική χειρισμού.

Βιβλιογραφία

1. Λεξικό Δημοτικής, εκδόσεις Ν. Πεφάνη
2. Γ. Μαρκαντωνάτος, Θ. Μοσχόπουλος, Ε. Χωραφάς, Βασικό λεξικό της αρχαίας ελληνικής, εκδόσεις Gutenberg
3. Emmy Van Deurzen, Η Ψυχοθεραπεία και η αναζήτηση της ευτυχίας, εκδ.Κονδύλι
4. Δ. Σακκάς, Φιλοσοφικά, Μεθοδολογικά, Δεοντολογικά ζητήματα, περιοδικό πρόληψης «Πρόσωπο» τεύχος 70, Δεκ. 1995
5. Πολέμη-Τοδούλου Μίνα, Η Συστημική Προσέγγιση, κλειδί για έναν νέο εκπαιδευτικό σχεδιασμό, περιοδικό «Μετάλογος», τεύχος 18 Δεκέμβριος 2010.
6. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Η Αξιοποίηση της Ομάδας στην Εκπαίδευση Ενηλίκων, Πάτρα 2005

7. Edgar Moren, Οι Επτά γνώσεις κλειδιά για την Παιδεία του μέλλοντος, εκδόσεις του 21ου, Αθήνα 2000
8. Reaching out: the prevention of drug abuse through increased human interaction, Gerald Edwards, Pulse N.Y.
9. Gerald Edwards and associates, IMPACT Teaching.
10. Didier Noye, Jacques Riveteau: Πρακτικός οδηγός του εκπαιδευτή, εκδ. Μεταίχμιο